

## Kultúrne dedičstvo, kultúrna diverzita a trvalo udržateľná spoločnosť

Kultúrne dedičstvo predstavuje významnú súčasť kultúrnej diverzity (rôznorodosti), ktorá je z hľadiska trvalo udržateľnej budúcnosti nemenej dôležitá, ako diverzita prírodná.

Kultúrna diverzita je nielen nedoceneným dedičstvom, ale aj základným predpokladom schopnosti civilizácie adaptovať sa na nepredvídané zmeny podmienok. Podľa Josefa Vavrouška (1994) prichádza ľudstvo o ňu najmä vďaka netolerantnému prístupu euro-americkéj civilizácie. Pritom sebaobrana niektorých civilizácií – napr. islamu – voči euro-americkým (vrátane ruských, poz. aut.) unifikačným a asimilačným tendenciám – môže byť v blízkej budúcnosti zdrojom zvýšeného napätia vo svete.

Tento autor videl východisko vo vzájomnej tolerancii, snahe o včetenie sa do spôsobu myslenia a situácie príslušníkov iných kultúr a snahe poučiť sa z ich skúseností. Prístupom, zodpovedajúcim predstavám o trvalo udržateľnom živote spoločnosti, je podľa J. Vavrouška spolužitie a vzájomné obohacovanie sa rôznych kultúr, pri zachovaní a podpore rozvoja ich svojbytnosti a rozmanitosti.

Aj keď sa tieto úvahy zaoberajú trochu inou rovinou kultúrneho dedičstva, kultúrnej diverzity a vzťahu kultúr, než je téma tohto čísla časopisu *Životné prostredie*, príbuznosť oboch rovín je zrejmá, a tým, že Slovensko nikdy nepredstavovalo, a ani dnes nepredstavuje, homogénne teritórium po stránke etnickej a náboženskej štruktúry svojich obyvateľov, možno aplikovať Vavrouško-vo výzvu na obe roviny (teda na vzťah rôznych kultúr v priestore

i v čase). Veď tolerancia voči pozostatkom iných kultúr minulosti je nemenej dôležitá a nemenej je zrkadlom nastaveným nášmu zmyslu pre toleranciu voči inakosti, ako tolerancia voči rôznym kultúram súčasnosti. Navyše, kultúru dnes už nežijúcich predkov – na rozdiel napríklad od spomínanej kultúry islamskeho sveta – už jej nositelia nemôžu chrániť, čo jej ničiteľov zväzda k ešte väčšiemu pocitu beztriestnosti.

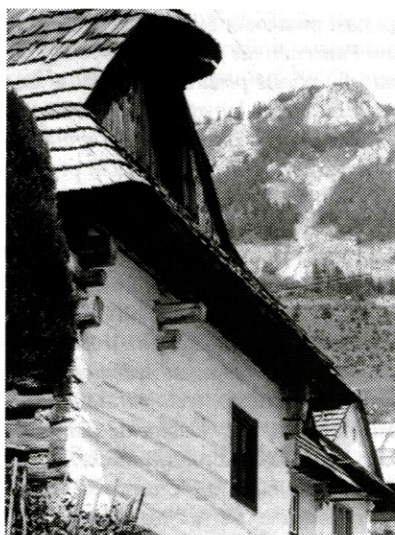
Svedectvom toho, že kultúrna diverzita nie je synonymom nízkej organizovanosti, či inak povedané, technickej a kultúrnej zaostalosti spoločnosti, sú súčasné Spojené štáty americké. Nie som iste sám, čo si všimol, že napriek nepochybne oprávnenému spájaniu pojmu "amerikanizácia" s trendom netolerantného vtlačania severoamerických črt neamerickým kultúram, v USA či Kanade dokážu na svojom území tolerovať nielen príslušníkov či celé komunity najrôznejšej náboženskej, etnickej či rasovej proveniencie, ale povýšili tento princíp priam na štátnopolitickú doktrínu, ktorá dokonca relatívne znevýhodňuje "pravých, zdravých a bielych Američanov". Ako je nacionalizmus či iná agresívna výlučnosť prejavom komplexu menejcnosti, tak naopak, tolerancia je o. i. prejavom zrelosti, vyrovnanosti s vlastnými dejinami a zdravého sebavedomia.

A ako je to s toleranciou voči vlastnému kultúrnemu dedičstvu? Veď z čisto pragmatického hľadiska je to tiež len zbytočná záťaž. Ako hovorí Jean Dorst (1985): *"Príroda nie je na nič, vravia moderní technokrati... Zničme ju, ten doklad nášho dávneho barbarstva, lebo nám pripomína,*

*že naši predkovia žili v jaskyniach. Ale ani Pantenón nie je na nič, mohli by sme na jeho mieste postaviť činžiaky, v ktorých by mohli bývať ľudia, ktorí teraz bývajú zle. Chrám Matky Božej v Paríži je úplne zbytočný, v každom prípade zle situovaný – keby sme otkli jeho veže a zbúrali chrámové lode, pomohli by sme doprave a mohlo by sa tam vybudovať parkovisko, kam by prichádzali úradníci zaparkovať svoje autá predtým, ako sa odoberú do mrakodrapov metropoly zajtrajška. Hanbíme sa za nedbalosť a nedostatok fantázie technokratov, ktorí ešte dovoľia, aby existovali pamiatky také neobyčajné a anachronické, ako je Fórum Romanum, stredoveké katedrály, zámok vo Versailles, chrámy v Indii a Strednej Amerike, ktoré nemajú iné opodstatnenie, okrem svojej krásy a harmónie, a ktoré vnukajú človeku myšlienky a úvahy, ktoré v sebe našťastie nemajú nič "funkčného"..."*

V krajinách, kde štátnu doktrínu po desaťročia budovania tzv. reálneho socializmu predstavoval netolerantný marxisticko-leninský materializmus, apriori podozrievavý až nepriateľský voči všetkému inému (pod heslom: kto nie je s nami, je proti nám!), sa história a jej zhmotnené doklady deformovali a likvidovali programovo. Výsledky vidíme všade okolo seba. Odborníci z oblasti pamiatkovej starostlivosti svojho času publikovali údaj, že na Slovensku bolo pred r. 1948 asi 600 sídelných jadier hodných ochrany. Dnes ich môžeme spočítať na prstoch. Výpočet kultúrnohistorických hodnôt, ktoré boli v období 1948-1989 na Slovensku zničené či už zámerne, alebo zásluhou zlej či nijakej starostlivosti, by nemal konca. Avšak toto konštatovanie sa netýka len slohovej architektúry či urbanistických súborov. Ani len architektúry ľudovej či historických objektov a zariadení technického charakteru. Týka sa človekom skultúrneho krajiny ako celku – od bohato štruktúrovaných typov poľnohospodárskej krajiny cez fragmenty krajiny v minulosti modifikované





Vlkolínec – domoradie hlavnej ulice

vanej baníctvom, remeslami či ranou priemyselnou výrobou cez historické komunikácie, vodohospodárske zariadenia až po staré mestské štvrte či kolorit a genia loci vidieckych sídel, vrátane ich siluety v krajine. Kritický duch Dominika Tatarku sa o našom kultúrnom barbarstve a ignorantstve vyjadril v čase, keď sa to "ešte nesmel", konkrétne r. 1963, takto: *"U nás románska rotunda sa nám neraz ocitne v ceste našim urbanistickým plánom, ako napríklad v starobylom meste Nitra. Hrať sa s ňou nebudeme – nemala sa nám stavať do cesty, zručíme ju, základy zasypeme, zvalcujeme, cestu vystrieme neúchylné, zásadne podľa plánu."* Alebo na inom mieste: *"V ohybe rieky Nitry, takpovediac v našej Mezopotámii, objavíme úvršie, navrhšené kultúrami, ktoré tu kedysi existovali. A my? Na posvätnom mieste pokračujeme ďalej v stavbe kravínov. Slovanský cintorín pod základmi románskej, ba azda ešte staršej stavby, zmenil sa nám na verejné záchody, lebo v medzičase vandalizmu vyrástlo tu bujné krovie, kde sa občan bez škrupúl uchýli."*

Dalo by sa to snáď pochopiť, ak by sme boli spoločnosťou, ktoré vo

svojej histórii nemalo nič hodnotné. Nie je to však celkom tak. Veď na Slovensku sa po stáročia vyvíjala vyspelá meštianska kultúra, reprezentovaná o. i. stredovekými mestami, a na vidieku rovnako hodnotná kultúra ľudová, reprezentovaná o. i. ľudovou architektúrou. Samostatnú kategóriu predstavovala kultúra feudálov a cirkvi, na druhej strane to bola kultúra banícka, remeselnícka a pod. Strieborná a zlatá ruda sa vyťažili a väčšina baníckych oblastí schudobnela tak, že jednoducho nebola schopná udržať svedectvo bývalej slávy v dobrom stave. Remeslá prerástli do priemyslu, alebo zanikli (niekedy spontánne, inokedy násilím – najmä po r. 1948 – pozn. aut.). Kultúra feudálov bola kultúrou "protiľudovou", a preto sa jej ľud pomstil tak, že z kaštieľov narobil kravíny či sklady. Oveľa lepšie nepochodili ani historické majetky ideologického nepriateľa číslo jeden – cirkvi. Keďže mestá v značnej miere obýval neslovenský živel, časť obyvateľov miest "sa stratila" počas II. svetovej vojny a ďalšia časť krátko po nej.

Zdalo by sa logické, že ak sa režim i väčšina obyvateľov správali – mierne povedané – necitlivo k "neľudovej" kultúre, bude sa o to citlivejšie správať ku kultúre ľudovej, teda najmä k slovenskému vidieku. Ale kdeže. Konzervatívna ľudová kultúra stála v ceste nielen revolučným kolektivačno-industrializačno-urbanistickým snahám, ale aj potrebe dištancovať sa od chudobnej minulosti, ktorú pripomínala aj ľudová kultúra.

To je jeden rozmer: kultúrny a tolerancia v protiklade k nekultúrному, vulgárnomaterialistickému pragmatizmu (bez ohľadu na to, či je jeho zdrojom ideológia potierajúca minulosť, alebo honba za peniazmi za každú cenu).

Druhá rovina je pre budúcu každodennosť vari ešte dôležitejšia. Kultúra predindustriálnej éry, bez

ropy, elektriny, automobilov, asfaltu, priemyselných hnojív, saponátov a nerecyklovateľných obalov bola zároveň kultúrou neporovnateľne bližšou metabolizmu prírody, než kultúra konzumnej spoločnosti konca dvadsiateho storočia. Ak globálne životné prostredie a s ním aj svetové ekonomiky, a teda aj naša "slávna civilizácia", založená na využívaní neobnoviteľných surovín a produkcii odpadov, stoja pred kolapsom, nie je najvyšší čas zamyslieť sa nad aplikovateľnosťou všetkého z predchádzajúcich civilizácií, čo obsahuje črty trvalej udržateľnosti?

Kultúrne dedičstvo je teda treba chrániť v celom jeho hmotno-duchovnom komplexe a kontexte, a nie iba v podobe hrozienu na koláči. Potreba prioritnej starostlivosti o objektívne najhodnotnejšie doklady kultúrneho dedičstva je logická, oprávnená a ťažko spochybiteľná. Nemala by nás však odviesť od potreby chrániť aj ostatné pamiatky, resp. historické štruktúry krajiny ako celok. Čo sa týka teórie a praxe pamiatkovej starostlivosti uplynulých desaťročí na Slovensku podotýkam, že princíp reprezentatívnosti, charakterizovaný sústredením pozornosti a kapacít na vybrané objekty, aj keď pomohol zachrániť niektoré významné pamiatky, nebol správny a svojim spôsobom zodpovedal spomínanému netolerantnému, selektívnemu prístupu ku kultúrnemu dedičstvu. V súvislosti s historickými jadrmi miest sa k tomuto prístupu r. 1988 vyjadril Ivan Gojdič takto: *"Agresivita, neregulovanosť a, žiaľ, často i nízka urbanistická hodnota nových súborov poznačili takmer všetky historické jadrá, v niektorých prípadoch až po ich temer úplnú likvidáciu. Medzi výrazne negatívne zasiahnuté musíme počítať i také významné mestá, ako Bratislava, Topoľčany, Ružomberok, Pezínok, Zvolen, Poprad, Prešov, Rimavská Sobota a ďalšie. Snaha odborníkov i verejnosti sa s výnimkou Bardejova upla na komplexnú obnovu*



jednotlivých objektov a medzitým "odchádzali a odchádzajú" urbanistické celky." Iný príklad už nielen pamiatkovej, ale priam ideologickej selekcie sme zaznamenali na prelome 70. a 80. rokov, keď sme sa pokúšali zachrániť bratislavské historické cintoríny. Náhrobky z nich mizli v niekoľkých vlnách: najskôr tie, na ktorých boli nemecké a maďarské mená, potom tie, čo patrili príslušníkom privilegovaných vrstiev, bez ohľadu na ich národnosť. Až nakoniec na Ondrejskom cintoríne prešlo sitom previerok z niekoľkotisíc pomníkov tuším 7 nad hrobami tých, ktorí zodpovedali národnostným, triednym i pamiatkovým kritériám.

Brniansky filozof Josef Šmajš sa

vo svojich *Troch ekologických esejách* zamýšľa nad fundamentálnymi vzťahmi kultúry (ako všeobecnej systémovej kategórie) k prírode a prichádza k záveru, že na dnešnom civilizačnom rázcestí jestvuje evidentne iba jedna perspektívna vetva ďalšieho vývoja: *"kultúrny pokrok starostlivo strážiaci dosiahnutú rozmanitosť a úroveň vývoja biosféry... Celá kultúra ako systém, ktorý si dosiaľ prírodu prispôboval... prevažne ofenzívne, bude nútená v krátkom čase prejsť k stratégii protiprírodnej... Ak radikálne nezmeníme protiprírodnú štruktúru kultúry, ak sa nezdáme arogantného antropocentrizmu, zbytočne predčasne zanikneme, spolu s ostatnými vyššími formami života"*.

**Mikuláš Huba**

#### Literatúra

- Dorst, J., 1985: Ohrozená příroda. Panorama. Praha. 415 pp.
- Gojdič, I., 1988: Historické štruktúry krajiny s prevažne sídelnou (obytnou) funkciou – mestského typu. In Huba M. a kol.: Historické štruktúry krajiny. MV SZOPK. Bratislava. 60 pp.
- IUCN-UNEP-WWF 1991: Caring for the Earth - A Strategy for Sustainable Living. Gland. 228 pp.
- Šmajš, J., 1994: Kultura proti přírodě – Tři ekologické eseje. Brno. 56 pp.
- Tatarka, D., 1963: O uctívání bohov. Bratislava, Slovenský spisovateľ, 347 pp.
- Vavroušek, J., 1994: Hledání lidských hodnot slučitelných s trvale udržitelným způsobem života. Život. Prostr., 28, 6, p. 288-291.

Osada Prašnica pod Veľkou Fatrou

